

МИЛАНА ГАЈОВИЋ

МОТИВ ДЈЕЧЈЕ ТРАУМЕ У ПРИПОВИЈЕТКИ КУЛА ИВЕ АНДРИЋА

САЖЕТАК: У раду се анализира начин на који је у Андрићевој приповијетки *Кула* приказана траума главног лика – дјечака Лазара. Однос с најближим старатељем за дијете представља основ здравог обрасца афективне везаности и повјерења према свијету. У овој приповијетки насиље Лазаревог оца у приватном породичном простору, као и насиље које дјечак доживљава у игри с друговима – изазивају његову трауматску реакцију. Дијете незрелим системом психолошких одбрана покушава да се заштити од осјећаја застрашујуће угрожености и беспомоћности у свијету у ком му родитељи не обезбјеђују базичну сигурност и у ком ни фиктивност слободне игре није довољно снажна да га заштити од грубе реалности. Такође, дијете нема менталне капацитете да освијести трауму јер не би било у стању да преживи спознање да му пријети опасност од оних људи од којих у потпуности зависи. Стога се велики дио непојмљиво болних садржаја свијести потискује у дјечјем уму. У том контексту, мрачна кула у којој се дјечаци играју на алегоријском плану представља Јунгову *Сјенку* (несвјесни дио човјекове психе) и одбрамбену *фортификацију* свијести од болних и неприхватљивих садржаја у уму, али и простор слободне игре. Фиктивност слободне игре суштински је важна у животу дјетета и она бива сурово нарушена насиљем које представља уплив неразумљиве реалности у простор сигурности. Присјећање на дате трауматске догађаје и њихова накнадна наративизација указују на потребу да се они уобличи у свијести јер, у супротном, такво искуство оставља трајне посљедице на психу човјека.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Иво Андрић, *Кула*, дјечја траума, база сигурности, теорије трауме

Жарко Требјешанин у књизи *Предсјава о дејтеју у српској култури* тврди да је дијете у нашој култури посматрано као друго-разредно биће:

Архаични називи за дете у нашем језику откривају и презрив став према њему као према некоме ко је слаб, безвредан и не спада у категорију повлашћених, одраслих, већ у категорију потлачених.¹

Дијете се у патријархалној култури не посматра као пуновриједно биће које има право на властито специфично искуство већ се посматра као власништво одраслих који спроводе моћ над њим. Ауторитарне фигуре родитеља у таквом друштву често не остављају слободу дјетету да их превреднује, чиме му се одузима могућност да се развија као самостална и слободна јединка која има могућност да критички преиспитује оквире који су јој постављени како би пронашла свој аутентични темељ.

У збирци приповиједака *Деца* Иво Андрић приказује лице и наличје комплексног унутрашњег свијета дјетета у ком важно мјесто имају дјечји страхови, стрепње и трауматска искуства. У њима се предочава јаз између унутрашњег свијета дјетета и спољњег свијета у коме највећу, и за дјецу често неразумљиву моћ, имају одрасли. Дјеца су у његовим приповијеткама остављена да сама покушавају да разумију спољњи свијет и замршене међуљудске односе за шта немају довољно зрелости. Она немају ослонац у одраслима који би требало да им помогну да разумију и прераде своја осјећања и своје мисли, што је предуслов за разумијевање других људи и основ ментализације (способност тумачења властитих и туђих поступака „на основу интенционалних менталних стања као што су личне жеље, мисли, намере, мотиви, потребе, осећања”).² Она се морају сама суочити са суштинским животним питањима попут смрти, рата, насиља, сексуалности и др.

Реч је о оним ситним, невидљивим а судбоносним догађајима који често ломе душе тих малих људи, које ми зовемо децом, а преко којих су наши старији, заузети својим бригама, тако олако прелазили или их уопште нису примећивали.³

¹ Жарко Требјешанин, *Предсјава о дејтеју у српској култури*, СКЗ, Београд 1991, 237.

² Татјана Стефановић Станојевић и др., *Страх је најгоре месио: студија о раној трауми из ула теорије афективне везаности*, Центар за примењену психологију, Београд 2018, 148.

³ Иво Андрић, *Деца*, Свјетлост, Сарајево 1985, 63.

Свијет дјетињства и свијет одраслих супротстављени су. Они се из дјечје тачке гледишта укрштају на неразумљиве начине јер не постоје оне фигуре у њиховим животима које ће их, уважавајући њихова јединствена дјечја искуства, увести у процес социјализације, омогућавајући им да спознају законитости природног и друштвеног поретка, те да структурирају и осмислотворе своје постојање. Дакле, дјеца су у овој Андрићевој збирци физички зловљана, али и емоционално занемарена. У њима су родитељске фигуре тамне и у позадини збивања која се великим дијелом одвијају у унутрашњем свијету дјеце. Тако је у приповијетки *Књиџа* јунак препуштен сâм себи. Он страхује због књиге коју је оштетио и у приповијетки се каже сљедеће:

Ствар је у току времена постала толико везана за његове најличније, унутарње стрепње и помисли, да више није могло бити говора да се ма коме повери или са ким било посаветује.⁴

Његова дјетиња душа је намучена страхом и тјескобом због чега он изгледа много зрелије него што би требало с обзиром на његов узраст:

Тако је седео дуго, занесен, погнуте главе, са лактовима подупртим о колена, са грчевито преплетеним прстима, као неки зрео и преморен човек који се потпуно предаје кратким тренуцима одмора и затишја.⁵

Стармала дјеца, оптерећена сазнањима и животним искуством које не могу да разумију нити да обраде у своме уму, остају преваходно емоционално ускраћена. У овој Андрићевој збирци приказују се дјеца која су окружена људима, али су истовремено дубоко усамљена и напуштена у једном од најважнијих сегмената живота – у стицању способности да се властито и туђе постојање разумије и осмисли.

У психолошкој литератури траума се дефинише као

угрожавајућа преплављујућа ситуација која превазилази способност ега за организацију и регулацију, изазивајући интензиван страх, беспомоћност, губитак контроле, страх од уништења. [...] Трауматски догађај слама уобичајене системе реаговања који људима дају осећај контроле, повезаности и смисла.⁶

⁴ Исто, 75.

⁵ Исто, 79.

⁶ Александра Стојиљковић, „Траума у детињству”, у: Татјана Стефановић Станојевић и др., нав. дјело, 344.

Трауматско искуство је страшно и неразумљиво. Оно мора бити језички уобличено како би се могло освијестити, запамтити, интегрисати и превазићи. Дјеца немају менталне и психичке капацитете да би прерадила такву врсту искустава стога што се скоро све њихове психичке активности одвијају у подсвијести.⁷

У приповијетки *Кула*, која има наизглед једноставну структуру, приказује се сложен начин на који се трауматско искуство утискује у несвјесни дио психе дјетета које нема психоемотивне и когнитивне способности да освијести страховитост трауматског доживљаја, те успијева да га преживи помоћу властитих незрелих психолошких одбрана – „једини начин да дете преживи је масивна фортификација његове психе”.⁸ Једно од значења куле у Андрићевој приповијетки управо представља дјетињу одбрану од спољњег свијета. У овој приповијетки приповиједа се у трећем лицу ретроспективно. Посредовано се говори о трауматском искуству. Разликују се вријеме приповиједања и приповиједано вријеме стога што приповједач говори о јунаковом присјећању на важна сјећања из дјетињства. Приповиједање о трауматским догађајима представља покушај да се дата искуства накнадно уобличе, те да им се подари ред и смисао, што видимо у епилогу приповијетке у коме се каже да је кула срушена и „сравњена са земљом” и да се на њеном мјесту налази парк; Лазарева сјећања на њу су изблиједјела и

само покаткад искрсне и оживи поједини приказ који се, управо по оном што је било неизречено и несхватљиво, задржао негде у памћењу. И то бива ретко, и увек ћудљиво и нередовно, без везе са његовим животом зрелог човека.⁹

У овом одломку видимо како трауматски догађаји походе човјека и након много година. Они у сјећању искрсавају ненадано и невољно, што значи да су дати догађаји остали неинтегрисани у јунаковој свијести. У приповијетки *Деца* приповједач у првом лицу казује: „Тек доцније, младићке године избрисале су потпуно тај спомен из мога сећања и истисле ту слику из мојих снова. Али то је већ био заборав, смрт детињства”.¹⁰ И у једном и у другом случају говори се о заборау – о нестанку куле и о смрти дјетињства; о „отцјепљењу” трауматских сјећања ради привидне стабилности у каснијем животу.

⁷ Скот Пек, *Људи лажи*, прев. Емилија Кил, ИП Светови, Нови Сад 1991, 65.

⁸ Исто, 143.

⁹ И. Андрић, нав. дјело, 18.

¹⁰ Исто, 56.

У прологу овог дјела каже се:

„Лазаре, црни сине!“ У тој реченици затворена је цела та кула, са играма, доживљајима и искуствима његових дечачких година. Тим речима дочекивала га је мајка кад би се, после дугих и разноврсних игара у кули, враћао кући где су га, уз охладнео ручак, чекале увек мајчине грдње а понекад и очеве батине.¹¹

На самом почетку овога дјела јасно се издваја унутрашњи простор породичне куће од спољашњег свијета. О приватном породичном простору знамо веома мало. Тек толико да дјечака отац физички злоставља, а да мајка не разумије дјечакове жеље и његову потребу за игром. Дати унутрашњи простор уоквирен је мајчином клетвом и очевим насиљем које је дато само у назнакама. Позитивна конотација дома повезана је с топлином и безбрижношћу. Он је простор у ком дијете стиче властити идентитетски темељ, градећи дубоке и сигурне односе с најближим другим (у оквиру теорије о афективној везаности истиче се да је то најчешће мајка). Кроз примарне односе дијете спознаје стварност, с повјерењем улази у свијет и у односе с људима,

осећање сигурности у свету, или базичног поверења, стиче се током најранијег живота у односима с првим неговатељем. Настајући са самим животом, ово осећање поверења подржава особу током целог животног циклуса и чини основу свих њених система односа и вере.¹²

Требјешанин истиче да у патријархалној клими често „[...] отац мора бити строг и каткад немилосрдан”¹³, а видимо да је такав случај с фигуром оца у Андрићевој приповијетки *Кула*. Он својим насилним понашањем изазива трауму у животу свога сина. Мајчина грдња и очево насиље Лазареви су оквири свијета од ког он покушава да пронађе слободу у игри с друговима:

Фројд је показао колико су доживљаји раног дјетињства одлучујући у уобличавању нагонске структуре и карактера једног човјека, а и то да главна улога у развоју дјечје психе припада односима осјећајности према родитељима, врсти љубави према њима, стрепњи пред њима и мржњи против њих.¹⁴

¹¹ Исто, 11.

¹² Чулит Луис Херман, *Траума и ојоравак: сџрукџура џтраумайској доживљаја*, прев. Љиљана Миочиновић, Психополис институт, Београд 2012, 96.

¹³ Ж. Требјешанин, нав. дјело, 318.

¹⁴ Ерих Фром, *Ауџоритет и џпородица*, прев. Љубомир Тадић, Напријед-Нолит, Загреб–Београд 1986, 53.

Премда се у *Кули* само узгред говори о очевом насиљу, овај мотив можемо довести у везу с тиранском очинском фигуром у приповијетки *Прозор* зато што се у цјелокупној збирци *Деца* укрштају, преплићу и надопуњују многе важне теме, какав је случај и с породичним насиљем. У *Прозору* приповједач казује о тешком искуству односа с оцем:

Очево присуство лежало је на нама као терет и сенка и стално осећање нелагодности и страха којим смо плаћали сваки залог. Ни данас не знам зашто нас је без разлога кажњавао својим ћутањем и избегавао погледом, ни коме се то он светио мучећи нас ни криве ни дужне¹⁵,

он се кретао „стално и свуда, тако да ни за кога од нас није било довољно места ни ваздуха”.¹⁶ Строги и безосјећајни отац који удара дјecu и жену без повода утиче на дјететову перцепцију свијета као хаотичног и непојмљивог. Он је таман и гњеван, а када дуго удара сина, ни мајка не долази да га брани и потпуно је препуштен сâм себи: „У злостављачкој породичној средини, спровођење родитељске моћи је произвољно, хировито и апсолутно”.¹⁷ Такође, приповједач каже, мислећи на свога брата и на себе – „Целог века се после лечимо од тог детињства”, док му се свијет чинио „пун бесмислених зала и неразумљивих, замршених одговорности”.¹⁸

Усамљеност и недостатак разговора произлазе једно из другог. Табу ћутања и удаљеност између чланова породице повезани су с емоционалном ускраћеношћу у животу дјецe, што је, такође, вид злостављања. У *Панорами* се наглашава недостатак комуникације: „Жао ми је мајке, али како да се објасним с њом кад она зна само једно: да се плаши. А са оцем нема разговора”¹⁹, док се у *Прозору* каже да је заједничко обједовање било мучење: „За цело време он не би ни речи проговорио, једино што би се грубо обрећнуо на мајку или на мене, кад би нашао да нешто није у реду”.²⁰ Бесмислени церемонијал бивао је праћен молитвом која се само промрља. Од дјечака се тражи слијепа послушност; да слуша и трпи и оно шта не разумије и шта му је непријатно. Према њему се родитељи понашају као према објекту, а не субјекту, што је облик страшног злостављања којим се поништава вриједност дјетета као људског бића:

¹⁵ И. Андрић, нав. дјело, 59.

¹⁶ Исто, 60.

¹⁷ Ц. Л. Херман, нав. дјело, 167.

¹⁸ И. Андрић, нав. дјело, 62.

¹⁹ Исто, 135.

²⁰ Исто, 59.

Међутим, ако су родитељи окрутни и без љубави или је детињство трауматично из неких других разлога, верује се да инфантилни нарцизам остаје као нека врста психолошке тврђаве којом се дете брани од неуравнотежености свог неподношљивог живота²¹,

што отежава превазилажење трауме. Без здравог и исцјељујућег односа с другим трауматско искуство се не може интегрисати. Дакле, човјеку су потребни људи којима може да вјерује.

Приповједач очево понашање и његове ударце назива „болном игром” („Све пређе у нејасну, до неиздржљивости болну игру”)²², а игра је у цијелој збирци један од најважнијих мотива. Она упућује на слободу, произвољност, фиктивност, али и на хаотичност свијета и на његову неразумљивост. Игра представља засебан свијет и „у том ограниченом простору и одређеном времену конфузне и заплетене законе обичног живота замењују прецизна, измишљена и неопозива правила, која се морају прихватити таква каква су”.²³ У *Аски и вуку* видимо да је игра умјетнички покушај да се продужи живот; она је језгрени животворни принцип; симбол витализма и ероса у човјеку. Шилер је сматрао да се појединац игра само онда када је човјек у потпуности, а „по Хуизинги, култура се рађа кроз игру, јер је игра стваралачки импулс, слобода, проналазачки дух, машта и дисциплина у исто време”.²⁴ С друге стране, у овој приповијетки она упућује на неразумљиве аспекте стварности, на све оно шта је без циља и смисла у животу и шта дијете не може контролисати.

Кула за дјечаке представља слободну игру, машту и безбрижност, али она означава и гранични простор између спољашње и унутрашње реалности

на једној страни варош са грађанима и чаршијом, са школом, кућом и породицом, а на другој – кула. Цео живот оног првог света био је њему и његовим друговима досадан, изгледао неважан и нестваран, прави, главни, истински свет – био је кула са игром и доживљајима које само игра даје, и само у детињству, у доба када се живи животом својих жеља и тако доживљава све што се жели.²⁵

Она је простор несвјесног, нагонског и слободне фикције; напуштена и зарасла у шипраг и коров

²¹ С. Пек, нав. дјело, 86–87.

²² Исто, 61.

²³ Роже Кајоа, *Игре и људи: маска и занос*, прев. Радоје Татић, Нолит, Београд 1979, 35.

²⁴ Сретен Марић, „Предговор”, у: исто, 9.

²⁵ И. Андрић, нав. дјело, 12.

округла грађевина била је опасана двоструким каменим зидом. Ветрови, кише, снегови, људи и животиње уништавали су и разносили све што није од камена, па и ти камени зидови осипали су се и нестајали, само теже и спорије.²⁶

У њој се налази дивља трава, док се умјесто крова на њеном врху видјело свијетло небо као оличење слободе до које дјечаци долазе наизглед заштићени у свом уточишту. Она је простор дјечје непосредности; оличење витализма у наизглед сигурном затвореном простору; Фројдов *принцип задовољства* у ком је жеља безгранична. Кула је простор фикције; дјечје игралиште у коме су дјечаци заштићени све док спољњи свијет не прође кроз њене зидове. У њој се за дјечаке одвија најљепша игра са свијетлим тренуцима кроз коју се развија њихова машта која дјетету даје креативну моћ и вјеру да може утицати на стварност јер она „увијек гради употребљавајући материјал који преузима из стварности”.²⁷

У фиктивној игри се спознаје властита жеља и способност обликовања стварности, али се у њој огледа и спољашњи реални свијет и начин на који дјеца опонашају насиље из свијета одраслих. Она се играју рата; дијеле се на Србе и на Турке и на наше и њихове. Опонашају одрасле у оквиру своје слободне игре која може бити и сурова.

У кули Лазар доживљава насиље које је до тада само припадало спољашњем свијету када га удара друг док су се играли:

Тако је неколико пута узастопце ударио Лазара по грчевито стегнутим прстима, ударио га тешко и душмански како се никад не удара у овим њиховим бојевима, у којима су занос и слава заистински, а ударци благи и симболични.²⁸

У кули су се све до тада играли, глумили да учествују у рату – а с „огњеним пољем бола” у слободну игру упливала је реалности и свијест о правом рату. Тај уплив је толико нагао и неочекиван да изазива трауматску реакцију – „То сећање он неће моћи, чини му се, потпуно избрисати док год носи своје две руке и десет прстију на њима”.²⁹ Он тада спознаје страх од смрти, с губитком сигурног простора који нема у својој кући, а који од тог тренутка више нема ни у кули.

²⁶ Исто, 11.

²⁷ L. S. Vygotsky, „Imagination and Creativity in Childhood”, in: *Journal of Russian and East European Psychology*, 42/1, 2004, 14.

²⁸ И. Андрић, нав. дјело, 13.

²⁹ Исто.

У овом Андрићевом дјелу видимо да се унутрашњи свијет дјечака сужава с неразумљивим страхом, тјескобом и насиљем које проживљава у бази (не)сигурности у којој трпи дуготрајну трауму. Сужава се простор игре с првим знаком истинског насиља на мјесту које би требало да је слободно попут фикције и имагинације. Кула представља потребу за сигурношћу, али у њој он спознаје страх од смрти и усамљеност када схвата да је и то уточиште које је изградио с друговима само привидно и да ни ту није сигуран од неразумљивог спољњег свијета који је хаотичан, без граница и смисла, и у ком човјек може повриједити другог човјека без разлога.

Важан је тренутак када у кулу улази дјевојчица која је изгубила козу. Она је, за разлику од мрака у кули, свијетла. Када јој дјечак Ђорђе пружа руку, Лазар није сигуран да ли ће је он помиловати или ударити. Дјевојчица симболише назнаку сексуалне тајне између мушкарца и жене, о којој дјечак још увијек не зна довољно. Она представља непознату другост.

Породица, као затворена и ригидна структура, оличење је друштвене структуре у којој доминира насиље и у којој је оно што је маргинално увијек „лоцирано као место опасности и рањивости”.³⁰ Отуд дјечаци играју сурове игре у којима муче јеврејску дјецу – „Ови мали људи измишљају нове, често чудне и свирепе игре”.³¹ У приповијетки *Мира и Прелац* такође се види отпор према другачијим групама људи – према странцима и Ромима, док се у *Прозору* приповједачев друг Мишко одлучује да разбије прозор Кокотовићкој усљед сујевјерног страха од неудате жене. Неразумијевање према другости доминантно је у дјечјем свијету, те одраз унутарпородичних односа у којима нема свијести о јединственој вриједности сваког људског бића нити одговорности према најбеспомоћнијим члановима друштва, из чега произлази зло. На извјестан начин се микрослика насиља у приватном породичном простору и у дјечјем свијету може пренијети на шири друштвени план (о томе се говори у *Писму из 1920*). То је затворени и ригидни свијет у ком се прећутно признаје мржња према онима који се разликују и свијет у ком се потврђује насиље, табузирано посматрају основна животна искуства и ћути о траумама жртава ради очувања стабилности заједнице.

У дјетињству је унутрашњи свијет подједнако хаотичан као спољашњи уколико је дијете препуштено само себи. Лазар одлучује да сâм прође мрачним кругом у кули – „Све је то весело и лако.

³⁰ Елизабет Грос, *Променљива шела: ка шлесном феминизму*, прев. Татјана Поповић, Центар за женске студије и истраживања рода, Београд 2005, 270.

³¹ И. Андрић, нав. дјело, 49.

Али тешко је било сам проћи тим истим мрачним кругом, без пратње, без трке и урнебеса. Лазар је и то пробао”.³² С другима је лако ишао тим путем, али га је самог тама уплашила – „Изгледало му је да се одједном и без прелаза нашао у туђем, опасном свету, да је већ одавно далеко од свега што му је блиско и познато”.³³ Први пут је осјетио страх од смрти („мјесто уласка у таму”) који се у њему јавља након спознаје насиља. Он не разумије чега се плаши и одлучује да о том нечем великом и страшном – ћути – јер не постоји сигурна средина у којој може отворено говорити, у којој ће неко уважити његова осјећања, именовати их и помоћи му да их разумије и интегрише у своју свијест. Осјећања која нема у свом окружењу и која се отворено не показују дијете не може схватити:

Мали људи, које ми зовемо „деца”, имају своје велике болове и дуге патње, које после као мудри и одрасли заборављају. Управо, губе их из вида. А кад бисмо могли да се спустимо натраг у детињство, као у клупу основне школе из које смо давно изишли, ми бисмо их опет угледали. Тамо доле, под тим углом, ти болови и те патње живе и даље и постоје као свака стварност.³⁴

Страх који није разјашњен води у затварање. Траума је повезана с „одвајањем” дијела себе и свога сјећања да би се појединац заштитио, а без њега не може живјети потпунији живот:

Дете које има избегавајући образац афективне везаности настојаће да страх што ређе осети – подизањем прага осетљивости на емоције (оклопљивањем) и демонстрирањем псеудосамосталног понашања.³⁵

Збирка *Деца* пуна је примјера несклада између дјечјих замисли и стварности; болног јаза између маште дјетета и реалности. Негативна искуства имају доминантно мјесто у дјечјем памћењу, али и касније у животу:

Реч је о детињском страху, који – већ према томе какав је први додир тога детета са друштвом и његовим законима – или ишчезава доцније са годинама или, напротив, остаје у детету, расте са њим заједно, испуњава, ломи и сатира му душу, трује живот као скривена бољка, и тешко оптерећење.³⁶

³² Исто, 14.

³³ Исто.

³⁴ Исто, 54–55.

³⁵ Т. Стефановић Станојевић и др., нав. дјело, 18.

³⁶ И. Андрић, нав. дјело, 63.

Људи који су доживјели трауму у дјетињству или касније у току живота често настављају да живе тако што остају затворени у својим одбрамбеним механизмима; њихова тијела и ум су у стању одбране које ће им омогућити да преживе иако је опасност одавно прошла – „Механизми одбране имају за циљ неутрализацију неприхватљивих порива и болних емоција како би се заштитила успостављена слика о себи”.³⁷ На тај начин појединци остају „закључани” у трауматским догађајима који су прошли, не освјешћујући капацитете да живе у садашњости. Човјек несвјестан својих пуних унутрашњих капацитета не може у процесу индивидуације постати цјеловита личност, те не може ни преузети одговорност за властити развој. *Индивидуација* је термин Карла Густава Јунга „који означава могућност развоја, потенцијално дату сваком човеку, и у формирању индивидуе кулминира у њеној духовној целовитости”.³⁸ Такав човјек живи фрагментарно, немајући утемељен идентитет. Трауматски догађај се мора казати и подијелити с другим како би се могао разумјети, осмислити и како би жртва могла доћи у додир с потиснутим осјећањима и сјећањима. У том смислу, важан је термин *нарајтивни идентитет* Пола Рикера који је он употребио како би указао на приповиједање као основ идентитетског (само)поимања човјека.³⁹

Митологизација култа породице и табу ћутања основ су прикривања злостављања дјеце у породичном кругу у патријархалном друштву. Тема породичног насиља има важно мјесто у оквиру Андрићеве поетике (ова тема се нпр. јавља у приповијеткама *На обали* и *Злостављање* у којима се говори о нездравим унутарпородичним односима и о „онима који су преживели мале скривене концентрационе логоре које су саградили тирани који владају својим домовима”).⁴⁰ Један од разлога због чега се у патријархалном друштву не говори о злостављању дјеце лежи и у идеализовању дјетињства, којим се занемарује важност и сложеност дјечјег искуства:

Отежано признавање дјечјих трауматских искустава дијелом лежи у раширеном идеалистичком и романтичном погледу на дјетињство, као периоду безбрижности.⁴¹

³⁷ Марија Ђуровић, „Психоанализа, психоаналитичка психотерапија и траума”, у: *Траума – нација њрича*, ур. Тијана Мирковић, Марко Томашевић, Центар за психотерапију, Београд 2019, 228.

³⁸ Јоланда Јакоби, *Јунгов њуш индивидуације*, прев. Босиљка и Иван Милара, Нолит, Београд 1992, 22.

³⁹ Paul Ricoeur, „Narrative Identity”, in: *Philosophy today*, 35/1, 73.

⁴⁰ Ц. Л. Херман, нав. дјело, 21.

⁴¹ Александра Хаџић, „Увод: о трауми”, у: *Траума – нација њрича*, 19.

Такође, представља и привидно оправдање за неулагање напора да се дато искуство усмјерава на здрав и подстицајан начин. Освјешћивање како на развој дјетета утиче најближе породично и шире друштвено окружење, колико ресурса за здрав и испуњен живот остаје дјечи и колико за жртву није страшна само траума већ и додатна трауматизација усљед немогућности да говори у друштву у ком доминира завјера ћутања, представља један од најважнијих услова да жртва зацијели своју трауму.

У књижевности се говори о појединачном људском искуству које се супротставља упрошћеном и идеализованом погледу на ствари којим се одржава привидна равнотежа у заједници и одржавају структуре моћи. Књижевност усложњава стварност и у себи сажима безброј људских искустава. Она је простор у ком жртве имају могућност да говоре и у ком трауматско искуство може постати естетски уобличен кохерентан наратив како би исцјељење било могуће. Отуд кула у овом дјелу Иве Андрића означава заштиту дјетиње психе (њену фортификацију) од трауматских искустава кроз одбрамбени механизам; несвјесни дио човјекове свијести (Јунгов термин *Сјенка*), али и простор маште и слободне игре. Кула је простор фикције који штити од уплива неразумљиве и страшне стварности, као што је, уосталом, случај и с умјетношћу уопште. Умјетност је човјеков покушај да осмисли постојање; да се заштити у њеном уточишту у ком може казати истину о своме искуству. У том смислу је она спона човјека с човјеком кроз емпатију и простор сигурности у ком жртва може да проговори:

Једна од најважнијих тврдњи у оквиру теорије трауме јесте да језик књижевности, у својој природи, нуди изузетно корисно средство за представљање трауматског искуства на начин на који то свакодневни језик не може.⁴²

Отуд је језик књижевности универзална спона међу људима помоћу које освјешћујемо сложеност унутрашњег свијета другог људског бића.

Мер Милана Гајовић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Докторске студије
milanagajovic@gmail.com

⁴² Roger J. Kurtz, „Introduction”, in: *Trauma and Literature*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, 8.